

Peter Sherwood

Nyelvtan, terminológia, nyelvtanítás:
nyelvreírás és pedagógia összefüggése
két terminus technicus példáján

A nyelvtudomány megállapításai más tudományágak műszavait illetően már önmagukban figyelemreméltó kiindulópontul szolgálhatnak e szavak magyarországi értelmezésének-alkalmazhatóságának megvitatásakor. A liberalizmus latinus képzővel ellátott jövevényszó, valószínűleg a német megfelelő átvétele; a felvilágosodás - mely úgy látszik, éppen a francia forradalom évében tűnik föl először a magyarban - német mintára keletkezett tükörszó, azaz calque: lefordított jövevényszó. E könnyűszerrel szaporítható példákból kiviláglik, hogy a történelempolitika-irodalom terén mennyire nélkülözhetetlen a nemzetközi szókincs (akár enyhén adaptált, akár lefordított formában), hiszen a magyar állapotok az európai állapotokhoz viszonyítandók. Legalábbis: ebben a viszonyító folyamatban ragadhatjuk meg az utolsó két évszázad magyar törekvéseit.

A magyar nyelvtudomány műszavaira még inkább jellemző az európai, pontosabban a nyugat-európai állapotokhoz való viszonyítás. E szavak eredete általában a több évszázados, Magyarország számára is meghatározó jellegű latin kultúrában keresendő, annak a nyelvnek a nyelvi-nyelvészeti fogalmaiban, amelyet Bárczi Géza joggal nevezett a magyarok anyanyelvének. Majd erre az alapra rakódott az a felvilágosodás korabeli teher, hogy a nyelv leírásakor is bizonyítani kell azt, amit a nyelv tudatos művelésével-formálásával a nyelvújítás korának írói-irodalmárai váltig bizonygattak: hogy a magyar nyelv éppoly alkalmas közvetítője a kultúrának, mint

a klasszikus nyelvek, (ezen belül főleg a latin), ill. a nagy európai nyelvek (ezen belül főleg a német).

Példaként a nyelvújításkori-reformkori kijegecesedésre könnyen idézhetnénk az alany-állítmány-tárgy szóhármás történetét. A latin subiectum-ra Geleji Katona István az alávetett, Barczafalvi Szabó Dávid az alózmány szót ajánlotta, míg a mai alany először 1790-ben kerül elő. Bár az állítmány szó 1792 óta adatolt, a latin praedicatum fordításaként csak 1832-től, Verseggy tollából ismert. A tárgy szó jelentésfejlődése még érdekesebb: ez az ófrancia jövevény 1495-ben bukkan föl először, de mai "Akkusativobjekt" jelentése csak 1806-ra megy vissza, bár Verseggy még 1818-ban is a "nyelvtani, illetőleg logikai alany" jelentésben használta.

Az itt tárgyalandó latin mintára alkotott két tükör-szó azonban a magyar nyelv leírásának olyan észre nem vett alappillérvé vált, hogy egyikük sem szerepel külön A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában. A többes jelnek nevezett -K, -I, valamint a vele szorosan összefüggő, birto-kosnak nevezett személyjelek a magyarban tizennégy olyan nominális bázist (névszói alapalakot) képeznek, amelyek leírása a magyartól tipológiailag eltérő jellegű latin nyelvből fordított szavak és kifejezések (pluralis, possessio) segítségével nem oldható meg. Ezt már Lotz János klasszikusnak számító nyelvтанából s mintaszerű tanulmányaiból régóta tudjuk (1). Ezúttal csak arra szeretném fölhívni a figyelmet, hogy eredményei az egyetemi szintű magyar nyelvoktatásban is - amikor a magyart magyarázni is kell - kiválóan hasznosíthatók. Tehát a szám és a viszonyítás (birtokosság) kategóriáiról lesz szó.

A nyugat-európai nyelvekben általában az egyes szám áll szemben a többszámmal. Az egyes (zérus) forma akkor alkalmazandó, ha egy egységről van szó. A többszám (általában szuffixummal és/vagy egyéb szóvég körüli változással kife-

jezve) akkor alkalmazandó, ha egynél több egységről van szó (2). A magyar nyelvben azonban más az oppozíció: névszónál egy általános alak áll szemben egy aggregációt jelölő alakkal (3). Ez utóbbi csak akkor alkalmazandó, ha számjelzővel nem bővített egységek csoportjáról, aggregációjáról van szó (jele: -K, -I). Az általános (zérus) alak alkalmazandó minden más esetben (egy kocsi, két kocsi, száz kocsi, sok kocsi, néhány kocsi).

A -K, -I nem "a többes szám jele", hiszen nem alkalmazandó, ha valamilyen többes szám (számjelző) áll a névszó előtt (4). Két lehetőség van:

(i) Visszafordítjuk nyugat-európaira az onnan kölcsönzött tükörszót (5) s negatívumok hangoztatásával ("nem olyan, mint ...", "nem kell használni akkor, ha...", "csak abban az esetben kell használni, ha....") magyarázgatjuk, hogy a magyarban miért jelent mást az angol plural, a francia pluriel (stb.) szó, mint az illető nyelvben.

(ii) Megmagyarázzuk a magyar nyelv sajátos oppozícióját, párhuzamba állítva a magyart és a tanuló anyanyelvét, s vállalva a szokatlan és a magyarban - s különösen magyarul - tagadhatatlanul idegenszerű nyelvújítást.

E terminológiának további előnyei kerülnek majd elő a következő kategóriával kapcsolatban.

A személyjellel ellátott névszó (az ún. "birtokszó") tipológiailag jellemző ugyan az uráli és az altáji nyelvekre - bár korántsem mindegyikükben található meg, a közép- és klasszikus mongolban vagy a mandzsuban például semmi nyoma -, e jelenséget még nemigen tették helyére e nyelvek leírásában, még kevésbé e nyelvek oktatásában.

Lotz János már fél évszázaddal ezelőtt kimutatta, hogy a magyar névszó szótári alakjának nyelvtani leírásához nem elég a zérussal, ill. zérusokkal jelzett egyes szám s alanyeset (nominativus) meghatározás, hiszen a magyarban van még

egy paradigmaticus, morfológiailag kifejezett oppozíció: a birtokosság. Ezért a leíráshoz még egy zérus kell, melynek jelentése kb. nemviszonyított vagy nembirtokolt. (6). Sok tanuló anyanyelvében rendszertanilag nem elkerülhetetlen annak állandó jelzése, hogy egy entitás valami(k)hez vagy valaki(k)hez viszonyított-e vagy nem. A magyarban ennek jelzése éppoly szükségszerű, mint az ige alakjával történő állandó utalás arra, hogy tegezõ viszonyban állunk-e a címzettel, ill. címzettekkel vagy nem.

Szembetűnõ az is, hogy a személyraggal ellátott alakok általában nem egyenértékűek a nyugat-európai nyelvek különálló, analitikus jellegű birtokos személynév-másaival, hiszen az utóbbiakban a határozottság jele is megvan, míg a mai magyar köznyelvi alakokban ez a határozott névelõ segítségével fejeződik ki. Tehát csizmám "my boots", mivel létezik pl. csizmám nincs "I don't have (any) boots, I have no boots" (a szoros történeti összefüggés ellenére ettõl az alaktól a csizmám mint az a csizmám történeti elõzménye, ill. annak stiláris változata a szinkron leírásban gondosan elkülönítendõ) (7). Az elhozott két könyvet például akkor járatos, ha partitív jelentésrõl, tehát nem eléggé (meg)határozott könyveimrõl van szó. A magyarban talán azért nincs habeo-szerkezet, mert azok közé a nyelvek közé tartozik, amelyek paradigmaticusan, állandóan utalnak minden névszó viszonyított vagy nemviszonyított voltára.

Lotz János többször és rendkívüli mûgonddal foglalkozott e fogalomkörrel, eleinte a függõség, majd a viszonyítás mûszavakkal érzékeltetve e kategória sajátos jelentéstartalmát. Ezek - különösen az utóbbi - sokkal pontosabbak, mint a latin possessio alapján alkotott birtokos(ság) tükörszó és ennek (vissza)fordításai a mai nyugat-európai nyelvekre. A nyelvtanításban én a hovatartozás (angolul belonging; ezt Mel'čuk már használja, bár nem egészen ebben az értelemben

(8) műszóval élek, s a következő formában és sorrendben mutatom be e jeleket (ld. a mellékelt ábrát s annak jelmagyarázatait):

A zérus jelentése: "nem tartozik senkihez/semmihez" (ez a negatív jelentés összhangban áll a zérus szuffixummal)

A BESZÉDHELYZETEN BELÜL:

Az -M, ill. -D jelentése:

"a beszélőhöz, ill. a címzethez tartozik"

A -TmK jelentése:

"a címzettekhez tartozik"

az -M, -D, -TmK előtt vagy (m) vagy ((l)) áll; a -TmK előtt ez néha eltűnhet (9).

pl. házam, házad, házatok(/háztok);
asztalom, asztalod, asztalotok/asztaltok

A BESZÉDHELYZETEN BELÜL (DE AZZAL A LEHETŐSÉGGEL, HOGY AZON KÍVÜL IS):

Az -(hr)NK jelentése: "a beszélőhöz és még legalább egy valakihez tartozik, aki(k) lehet(nek) a címzett(ek), de lehet legalább egy olyasvalaki (is), aki nincs a beszédhelyzetben"

{tehát csak a beszélő kötelező és még egy valaki}

pl. házunk, hazánk

A BESZÉDHELYZETEN KÍVÜL:

Az -/J/hrK jelentése: "egy, a beszédhelyzeten kívüli aggregációhoz tartozik, amely lexikailag (aggregációs -K, -I jellel) az állításban nem szerepel"

pl. házuk, hazájuk; *a magyarok hazájuk

A -/Ń/1 jelentése: "egy, a beszédhelyzeten kívüli valakihez vagy valamihez tartozik; ha az állításban lexikailag szerepel maga a "birtokos" (szintaktikai "birtokos" szerkezetet alkotva), a beszédhelyzeten kívüli valaki vagy valami lehet akár aggregáció is"
pl. háza, hazája; az asszony(ok) hazája

Lotz már kimutatta, hogy a nazális (M, N) a beszélővel, a dentális (ill. inkább talán dentalveoláris D, T) a címzettel hozható kapcsolatba, míg a veláris (K) az aggregációt jelzi. (lo). De az ismertetett sémának további pedagógiai előnyei is vannak.

A beszédhelyzetben szereplők közös jellemzője, hogy mindhárom alak ugyanazt a magánhangzót igényli, mint az aggregáció -K jele előtt. Megemlíthető, hogy a címzett aggregációs alak az egyetlen a hat közül, amely tiszta CVC szerkezettű, s mindig -TOK/-TEK/-TÖK alakú (alkalmilag el is tűnhet előle a magánhangzó). Ez az igerendszerben is megfigyelhető szilárdság talán azzal függ össze, hogy a beszélőnek általában módjában áll (ill. az írásbeliség és a tömegkommunikációs eszközök kialakulása előtti időkben mindig módjában állt) ellenőrizni, hogy kihez beszél.

A "mi(énk)" átmenetet képez a beszédhelyzeten belüli és a beszédhelyzeten kívüli alakok között, hiszen a beszélő mindig benne foglaltatik, a címzett azonban vagy igen (bennfoglaló, inkluzív jelentés), vagy nem (kizáró, exkluzív jelentés). Az altáji even nyelvben például e két jelentésnek két külön alak felel meg (ll):

a beszédhelyzeten belül: džut "házunk (enyém és tiéd/tiétek)"

a beszédhelyzeten belül
(és kívül) džuwun "házunk (enyém és még valaki(k)é, aki(k) nem te vagy/ti vagytok)"

Noha a magyar névszó rendszerében e kettősség nem lép föl, az igerendszerben található két "mi" alak valóban e két jelentés alapján különíthető el:

látunk (vagy én veled/veletek együtt, vagy mi téged/titeket)

A szereplők száma: legalább 2, mind a beszédhelyzeten belül

látjuk (ő(ke)t, az(oka)t, ez(eke)t, a fiút,*téged/ ket)

A szereplők száma: legalább 3, ebből:

legalább 1 ("én") a beszédhelyzeten belül

legalább 1 (ún. "határozott") a beszédhelyzeten kívül

A "mi" kizáró (exkluzív) jelentése esetén a címzett nem szerepel. (12)

Az ige tárgyias ragjainak az itt tárgyalt, hovatartozást jelölő szuffixumokkal való összefüggésére még visszatérek. Most csak annyit, hogy a "mi" -JhrK igei szuffixum (kérjük, látjuk) nagyon hasonlít a beszédhelyzeten kívüli aggregációhoz való tartozást jelző -/J/hrK (kertjük, barátjuk) jelre, ami elgondolkoztató - s a tanuló számára zavaró. Mindkettő csak annyiban különbözik a "mi" -hrNK alanyi ragozási alaktól, ill. a "mi(énk)", hozzánktartozást jelző - (hr)NK jeltől, hogy a nazális képviselte "én" már nincs benne. Ez megfelel annak a ténynek, hogy az olyan aggregáció, amelyben a címzett nem kötelező szereplő, s amelyben a beszélő maga állandó kisebbségben van (legfeljebb egyharmadát képezi az aggregációnak), igen közel áll a beszédhelyzeten kívüli aggregációhoz (13).

Végül ki kell mondani azt, hogy a -/J/l nem mindig személyjel, önmagában véve csupán azt jelzi, hogy "valami(k)-hez/valaki(k)hez tartozó, nem önmagában szemlélendő". Ha az ún. "birtokos(ok)" lexikai és szintaktikai szinten jelen van(nak) az állításban, aggregáció ill. nem-aggregáció léte/létük közömbös (a fiú háza, a fiúnak (a) háza, (a) háza

a fiúnak, *(a) háza a fiú; a fiúk háza, a fiúknak (a) háza, (a) háza a fiúknak, *(a) háza a fiúk; valamint a tanulónál gyakran előkerülő *a fiúk házuk (14). Egyik bizonyítéka ennek az, hogy nem kötelező, hogy a "birtokos" szó legyen. A szuffixált alak fizikai elhelyezése olyan -/J/l jellel ellátott alakok esetében, mint pl. vége, ára, kilója, önmagában elegendő a hovatarozás megállapításához. (15)

Ez a jel olykor határozóban is fellelhető s az időtartam kifejezésére is használatos. Mindkettőnél jellegzetesen magyaros vonásnak tartják, s különösen az utóbbi sok gondot okozhat a tanulónak.

A hamarjában, hirtelenében talán abban különbözik a "hamar (gyorsan, sietve), hirtelen" alakoktól, hogy e jel szorosabban köti a határozót az adott környezethez; helyzethez; itt talán pont az utóbbi ("adott környezet, helyzet") tekinthető a ki nem fejezett "birtokosnak" (vö. vége stb.) (16). A százával alak (szemben a százzal) hasonlóképpen "valamire való vonatkozás" jelentéstöbblettel bír.

Az egy éve (egy éve annak, hogy) kifejezés, nem-tagadott múlt idejű igével megfelel az egy évvel ezelőtt kifejezésnek: két, egymástól külön szemlélendő pont a jelen és a múlt, a jelenben állítjuk, hogy valami a múltban megtörtént. Azonban tagadott, múlt idejű igével, vagy jelen idejű igével az utóbbi lehetőség nem járatos, ill. más jelent:

egy éve	láttam	=	egy évvel ezelőtt	láttam
egy éve nem láttam	≠		egy évvel ezelőtt nem láttam	
egy éve várok rá	≠	(?*)	egy évvel ezelőtt várok rá	

E jel a múltat a jelenhez kapcsolja, a jelen számára teszi relevánssá, a jelenhez viszonyítja.

Az aggregáció és a hovatarozás műszavak együttes alkalmazásával nem egy gyakori hiba viszonylag könnyen megmagyarázható. Amikor a genitivus szerkezetben a "birtokos" és a "birtokolt" között "egy az egyhez" kapcsolat áll fenn,

ilyen nyugat-európai tévedésekkel találkozhatunk:

*a diákok felemelték sapkáikat

*meghívjuk Önöket kedves feleségeikkel

Itt nincs külön sapka-aggregáció, vagy feleség-aggregáció, egy-egy sapka, ill. feleség rendeltetik az aggregáció egy-egy tagjához. Ezt a "többes" szó alkalmazásával nem lehet ilyen egyértelműen megmagyarázni, hiszen vitathatatlanul "több" sapkáról, ill. feleségről van szó.

Továbbá: *a fiúk házuk (helyesen: a fiúk háza)

*az ők házuk (helyesen: az ő házuk)

Az első példában is csak egy aggregáció van: a fiúk, s nincs külön házaggregáció. (17). A második példában is csak egy aggregáció van: ők, s ez magyar névszó esetében elsődlegesen és kötelezően a "főnévszón" jelölendő. A kontraszt vagy emfázis miatt alkalmazott személynév más nem kötelező része a kifejezésnek, s az aggregáció jele nem ismétlődik meg rajta, hiszen a magyar névszó rendszerében nincs ilyen típusú egyeztetés. (18). Az aggregáció iránti viszonylagos közömbösség persze emlékeztet az a fiú háza/a fiúk háza párra. Nem szabad elfeledni, hogy az egyes alakok formája és jelentése hosszabb fejlődési folyamat eredménye, melyben főleg a latin paradigmák normának tekintett rendszere, valamint az egyre tudatosabb egységesítés, rendszerezés játszottak fontos szerepet. Szenczi Molnár Albert 16lo-es nyelvтанában például csak 13 nominális bázis található, az "uraik" alak hiányzik (19):

	uroc	dominus eorum	"uruk"
Urai		Domini sui	"urai"
Urai,	uroc	domini eorum	"uraik"

Ebből világos, hogy a beszédhelyzeten kívüli aggregáció(k) pontosabb meghatározása, egymáshoz való viszonyának jelölhetése újabb keletű jelenség. (20)

Ezzel rátérhetünk a már többször is említett -I aggregációs alak státuszára. (Az -I jeles alakok egy-két szabállyal könnyen rávetíthetők a mellékelt ábrára, itt a könnyebb áttekinthetőség végett ezt nem tettem meg.) A -K/-I kettőség a magyarhoz hasonló, egymást kizáró formában több uráli és altáji nyelvben megtalálható. Az akadémiai nyelvtan mindkettőt többesjelnek, a többes szám jelének tekinti, a -K jelet általános többesjelnek hívja, míg az -I jelről megjegyzi, hogy "e többesjel és a személyrag azonban eléggé szerves egységben él" (21), pl. önmagában kifejezheti azt, hogy "a beszédhelyzeten kívüli egy valamihez/valakihez tartozó aggregáció": hajó-i. E "kevésbé szerves/szerves" kontraszthoz még hozzátehetjük, hogy míg a -K eredete nem kellőképp tisztázott, addig az -I eredete minden bizonnyal uráli, s már akkor a casus obliquus-okra volt jellemző (22), továbbá azt is, hogy fonetikailag két hang alig állhat távolabbra egymástól: mássalhangzó (tehát zöngés)/magánhangzó (zöngétlen), maximálisan nyílt (veláris)/maximálisan zárt (palatális). Ezért talán jobb lenne élesebben elválasztani e két jelt egymástól: a régebbi, a hovatarozás jeleivel szerves egységben élő, a valami(k)hez/valaki(k)hez tartozó aggregáció -I jelét külön morfémának kellene tekinteni, s nem a talán újabb keletű, szerveslenebb, senkihez/semmihez nem tartozó aggregáció -K jelének a mindig másodlagosan bemutatott, kiegészítő variánsaként kezelni. (A szuppletizmus a magyarra amúgy sem jellemző). A kettő között akkora a különbség, mint a két igeragozás között (23).

Összegezve az elmondottakat megállapíthatjuk, hogy a valaki(k)hez/valami(k)hez való tartozás, ill. nem tartozás olyan alapvető oppozíciója a magyar névszó rendszerének, hogy az aggregációs jelek is eszerint oszlanak kettőre. A nyelvtanításban lépten-nyomon találkozunk olyan hibákkal, amelyek a nominális bázisok pontatlan értelmezésére vezethetők vissza és

az eredetileg latinból fordított - már eredetileg sem megfelelő - műszavak újbóli, nyugat-európai nyelvekre való visszafordításai segítségével nem magyarázhatók meg.

Ez a névszón kifejezett oppozíció tulajdonképpen a magyar igén kifejezett tranzitív/intranzitív oppozícióhoz hasonlítható, az ige "tárgyas" szuffixumai pedig azért felelhetnek meg a névszó hovatartozást jelző szuffixumainak, mert a határozottság a minimum foka a valahova való tartozásnak, a valamire való vonatkozhatásnak, vö. elhozott két könyvet/ elhozta (a) két könyvet. (Az igeragozásban és a birtokos személyjelzésben használt morfémák sok uráli, török és északi tunguz nyelvben azonosak.) A magyarral rokon vogulban a 3Px-nek nevezett jel gyakran pusztán határozottságot fejez ki.

A két alapszófajnak módjában áll kifejezni egy általánosabb szemléletbeli kettősséget:

NEM ÁLL KAPCSOLATBAN SEMMIVEL/SENKIVEL ÖNMAGÁN KÍVÜL, MÁSSAL/MÁSVALAMIVEL NEM FÜGG ÖSSZE, ill.

KAPCSOLATBAN ÁLL, ÖSSZEFÜGG VALAMIVEL/VALAKIVEL ÖNMAGÁN KÍVÜL, NEM ÖNMAGÁBAN SZEMLÉLENDŐ

Elegánsabban: $X / X \sim$, ahol a \sim kapcsolatot, összefüggést, viszonyítást, valahova való tartozást jelent.

Ez a szemlélet a magyar nyelvten más területein is érvényesül, segítségével különösen a sajátosan "magyarosnak" tartott szerkezeteket lehetne sikeresebben leírni és tanítani. Ezért erre a témára más alkalommal még visszatérnék.

JEGYZETEK

(1) Lotz (1939), valamint különösen Lotz (1976) következő dolgozatai: "A magyar nyelv grammatikai kategóriái", "A személy, szám, viszonyítás és tárgyhatározottság kategóriái a magyarban", "A magyar nominális bázisok jelentéstani elemzése" és "Topológiai modellek a magyar nominális bázisok jelentéstani és formai elemzésére"; 121-163.

(2) Lotz (1976) 125.

(3) Lotz maga az aggregation műszavára többféle magyaráítást használt, ill. engedett meg; Lotz (1976) négy dolgozatában három változat található: aggregáció (csoport) (125), aggregátum (130, 151), összesítés (aggregáció)(137). Talán ez is megnehezítette a fogalom térhódítását.

(4) Ugyanígy: a duálissal rendelkező nyelvek esetében sem többes számról van szó, hanem (indoeurópai nyelvek esetében) kettőnél többes számról.

(5) Sylvester János 1539-es Grammatica Hungaro-Latina c. műve óta: "NUMERUS, Szám. Numeri nominum sunt duo: singularis, quae singulariter profertur, vt hic magister, az me - ter; pluralis, quae pluraliter profertur, vt hi magistri, az me terek." Toldy (1866) 23-24.

(6) Lotz (1939) oppozíciója: "Possessivität: Einfach (nichtpossessivisch)/Possessiv mit Zahl der Besitzer (ein und mehrere) und Person der Besitzer (1., 2., 3. Person)"; 56 (kiemelés tőlem - PS), majd az első jegyzetben említett dolgozataiban foglalkozik a függőséggel, viszonyítással. - A sajátos a könyv Jánosé szerkezetéről vö. részben Lotz (1976) 185-190.

(7) E pontot Daniel Abondolo és Hollósy Béla kollégáim tisztázták számomra, köszönet nekik érte. Egyikük sem felelős az itteni megfogalmazásért.

(8) Mel'čuk (1973) 322.

(9) Lotz (1939) szerint "Nach mehrsilbigen Stämmen auf -s und -ág/-ég kann der Vindevokal fehlen, z.B. írás-tok oder írás-otok ihr Schreiben; jószág-tok oder jószág-otok ihr Vieh"; 62.

(10) Lotz (1976) az első jegyzetben említett cikkekben foglalkozik a személy kategóriájával, ld. pl. 161.

(11) Sinor (1978) 258.

(12) A szereplő terminus nem azonos sem Lotz participant (Lotz (1976)-ban résztevővel fordított) műszavával, sem a kommunikációelméletben s Lotz által is használt addressee (e dolgozatban és Lotz (1976)-ban) címzett-el fordított műszóval. Vö. Lotz (1976) 363. Inkább az angol entity szó magyarításának szánom, hiszen tárgy is lehet.

(13) A zárt kerekített magánhangzók megegyeznek, bár világos, hogy az újabbnakori nyelvérzék számára zavart okozna az egyszerű aggregációs alakkal való egybeesés miatt, ha a magánhangzó elmaradna (mint a "mi(énk)" alakban elmaradhat: kocsink), így a csúszóhang segítségével megőrződik (kocsik; kocsijuk). A -j- mássalhangzó utáni térhódítása ebben az összefüggésben is további kutatást érdemel.

(14) Mel'čuk (1973) behatóan foglalkozik a hagyományosan 3Px-nak nevezett szuffixum jelentésével, kül. 321-324. Vö. még Lotz (1976) 137-138.

(15) Sinor (1978) hasonló nézetet vall a 3Px jelentéséről, kül. 264.

(16) Ha a múltkor határozó, a múltkoriban, a múltkorjában (az utóbbi nem szótározott, de pl. Radnóti használja (Napló. Budapest, 1989. 52, 91)) talán "határozóbb".

(17) Feltehetőleg pragmatikus és lexikális tényezőktől is függ a bonyolultabb alakok értelmezése; a latin "logikája" itt is összezavarhatta a képleteket, ld. még alább, a Szenczi Molnár Albert nyelvtanából idézett paradigmarészletet.

(18) Lotz (1976) 154 (például).

(19) Toldy (1866) 145-146.

(20) Ez szuggesztív párhuzamba állítható a magyarral tipológiailag rokon (mai) török nyelv evleri alakjával: jelentése "házai" vagy "házuk", tehát itt se különböztetik meg a kétféle aggregációt a harmadik személyben. Sinor (1982) azt írja, hogy "a belső nyelvi tények alapján megállapítható, hogy a török nyelvekben a többes szám jele csak igen későn fejlődött ki"; 36.

(21) Tompa (1961) I:515. 544.

(22) Hajdú (1966) 128-130.

(23) Érdekes, hogy a Jánosék/Jánoséi pár éppen és csak abban különbözik, hogy az első alak emberekre, a második pedig tárgyakra vonatkozik.

IDÉZETT IRODALOM

Hajdú (1966): Hajdú Péter Bevezetés az uráli nyelvtudományba.
(A magyar nyelv finnugor alapjai) Budapest.

Lotz (1939): János Lotz Das ungarische Sprachsystem. Stockholm. "Second edition": Bloomington, Indiana, Eurasian Language Archives, Vol. 1. 1988.

Lotz (1976): Lotz János Szonettkoszorú a nyelvről. Budapest.

Mel'čuk (1973): I.A. Mel'čuk "On the possessive forms of the Hungarian noun" in: F. Kiefer and N. Ruwet (eds) Generative Grammar in Europe. Dordrecht. 315-332

Sinor (1978): Denis Sinor "The nature of possessive suffixes in Uralic and Altaic" in: Mohammad Ali Jazayery, Edgar C. Polomé (and) Werner Winter (eds) Linguistic and Literary Studies in Honor of Archibald A. Hill. III. Historical and Comparative Linguistics. The Hague-Paris-New York. 257-266.

Sinor (1982): Sinor Dénes Tanulmányok. Budapest.

Toldy (1866): Franciscvs Toldy/Toldy Ferencz (szerk.) Corpus Grammaticorum Linguae Hungaricae Veterum / A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig. Pest. (= CorpGramm)

Tompa (1961): Tompa József (szerk.) A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. Budapest.

MELLÉKLET: A HOVATARTOZÁS JELEI A MAGYARBAN (-I nélkül):
BEVEZETÉS

A hagyományos leírás egyik gyakori változata:

	sg	pl	(régebben gyakran:)
1	□□	□□	3
2	□□	□□	2
3	□□	□□	1

A beszédhelyzet erre rávetítve (fekete dobozok):

	sg	pl
1	■ ■	■ □
2	■ ■	■ ■
3	□ □	□ □

A hagyományos leírás egyszerű matematikai példákat követ, melyek kevésbé alkalmasak a nyelv bonyolultabb szövevényének a leírására. A túloldalon egy más típusú ábrázolás található, amely a beszédhelyzetet veszi alapul. Az előadásban (és a tanításban) a leírást a beszélőtől kezdve, az óramutató forgásának irányában haladva mutatom be.

MELLÉKLET: A HOVATARTOZÁS JELEI A MAGYARBAN (-I nélkül):
EGY ÁBRA

FEKETE KERET: a mindenkori beszédhelyzet

ZÁRÓJELEK: () a benne található magánhangzó szükséges, ha a szótári tő mássalhangzóra végződik és szabályos (produktív)

(()) a benne található magánhangzó szükséges, ha a szótári tő mássalhangzóra végződik és rendhagyó (zárt osztály: könyv, ház)

a benne található magánhangzó alkalmilag hiányozhat (vö. pl: Lotz (1939) 62)

/ / a benne található csúszóhang szükséges, ha a szótári tő magánhangzóra végződik, ill. nemritkán akkor is, ha mássalhangzóra (vö. pl. Tompa (1961) I:541-544)

KISBETŰK: M (mid): középmagasságú magánhangzó (o/é/ö)
L (low): nyílt magánhangzó (a/e)
HR (high rounded) zárt ajakkerekíté- magánhangzó (u/ü)
téses

a bilabiális nazális veláris nazálissá [ŋ] hasonul az aggregáció veláris jele előtt (történeti szempontból vö: HB uromc)

az 1. és a 2., ill. 3. személy közötti határ

az egyes számok és az aggregációk (-k-ra végződő alakok) közötti határ

a bennfoglaló (inkluzív) "mi(énk)" szerkezete: "én (enyém) + te/ti (tiéd/tiétek)"

a kizáró (exkluzív) "mi(énk)" szerkezete: "én (enyém) + ő/ők (övé/övék)"

